

Ηχητική Τέχνη και Ραδιόφωνο

Κεφάλαιο 4

Ραδιοφωνική τέχνη και προπολεμική πρωτοπορία

Τμήμα Μουσικών Σπουδών

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Δημήτρης Σάββα

2025

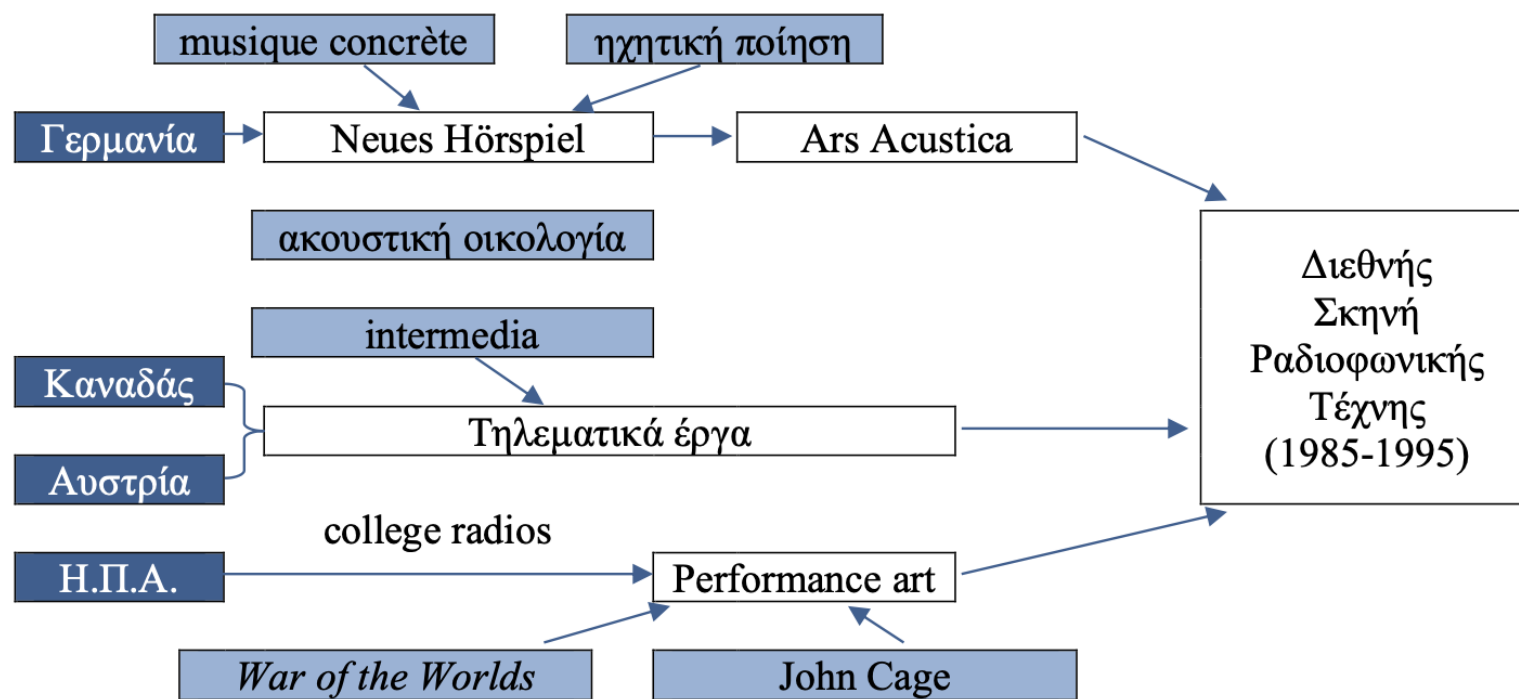
Γιατί δεν συγκροτήθηκε προπολεμική παράδοση ραδιοφωνικής τέχνης

- Οι προπολεμικές καινοτομίες δεν κατόρθωσαν να καθιερώσουν μια αυτόνομη ραδιοφωνική τέχνη· απαιτήθηκε περαιτέρω ωρίμανση κοινωνικών, τεχνολογικών και αισθητικών συνθηκών.

Μεταπολεμική αυτονόμηση: συνθήκες και ρεύματα (1945 – 1995)

- Μετά το 1945 η ραδιοφωνική τέχνη αυτονομείται: οι κοινωνικοπολιτικοί μετασχηματισμοί, η τεχνολογία της μαγνητοταινίας και οι αισθητικές τομές απελευθερώνουν τον θόρυβο και τη γλώσσα, σε διάλογο με την ηλεκτροακουστική μουσική και την ηχητική ποίηση.

Σύνοψη της δεύτερης περιόδου (1945-1995)

Σχήμα 4.1 Περίγραμμα της δεύτερης περιόδου, της αυτονομίας της ραδιοφωνικής τέχνης (1945-1995).

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι διαφορετικές παραδόσεις συναντιούνται σε προγράμματα δημιουργίας έργων, συνέδρια και εκθέσεις, διαμορφώνοντας σταδιακά την ταυτότητα της ραδιοφωνικής τέχνης· την ίδια περίοδο αρχίζουν οι πρώτες συστηματικές προσπάθειες ιστορικής τεκμηρίωσης και θεωρητικής ανάλυσης

- (Γαλανόπουλος & Μνιέστρης, 2023, σ. 117)

Κέντρα και τάσεις έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990

- Στα επόμενα κεφάλαια εξετάζουμε τα βασικά κέντρα παραγωγής (Γερμανία, ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστρία) και τέσσερις κύριες τάσεις της ραδιοφωνικής τέχνης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι οποίες σήμερα συνυπάρχουν και αναμιγνύονται.

Τάση 1 — Ars Acustica / Συνθετική προσέγγιση

- Ραδιοφωνική τέχνη πλησίον της μουσικής σύνθεσης και της ηχητικής τέχνης: «έργα» γραμμένα ειδικά για ακρόαση από το ραδιόφωνο· αφετηρία στο Neues Hörspiel, επιρροές από musique concrète και ηχητική ποίηση· κύριο κέντρο η Γερμανία και ο ευρωπαϊκός χώρος.

Τάση 2 — Τηλεπικοινωνιακά έργα και «ραδιοφωνική γλυπτική»

- Προσανατολισμός στο ραδιοφωνικό σήμα και στη μετάδοση αντί στον ήχο καθαυτό· ανάπτυξη σε Καναδά και Αυστρία (Western Front, Kunstradio) με επίκεντρο την επικοινωνιακή αρχιτεκτονική και τη «ραδιοφωνική γλυπτική»

Τάση 3 — Το έργο ως γεγονός/παράσταση και παιχνίδι κωδίκων

- Το ραδιοφωνικό έργο λειτουργεί ως γεγονός, παράσταση ή παρουσίαση· εξαρτάται από το πλαίσιο παραγωγής και ακρόασης· αξιοποιεί την αποσωματοποιημένη φωνή και το παιχνίδι με τους ραδιοφωνικούς κώδικες (ενδεικτικά: Gregory Whitehead, Christof Migone· κυρίως ΗΠΑ, επίσης Αυστραλία).

Τάση 4 — Ραδιόφωνο ως έτοιμο υλικό / Transmission arts

- Αξιοποίηση του ραδιοφώνου και του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος ως «έτοιμου» υλικού (ready-made) για καλλιτεχνική χρήση και επεξεργασία· από το Imaginary Landscape No.4 του John Cage έως νεότερα έργα «transmission arts», σε συνάρτηση με τηλεματικές επεκτάσεις και ακτιβισμό ραδιοσυχνοτήτων (π.χ. free103point9).

Εξελίξεις μετά τον πόλεμο (1945-1960)

- Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σημειώνεται μία απότομη τομή και οι τέχνες επανεκκινούν με διάθεση ανασυγκρότησης και ρήξης με το παρελθόν· πρόσωπα όπως ο John Cage, ο Edgar Varèse και ο Antonin Artaud συνεχίζουν τη δράση τους, ενώ η ηχητική τέχνη δεν έχει ακόμη σταθερή παράδοση και η ραδιοφωνική τέχνη δεν υφίσταται ως αυτόνομη έννοια· η νέα αφετηρία προκύπτει από τη ριζοσπαστικοποίηση του ραδιοφωνικού θεάτρου με δάνεια από τη μουσική και την ποίηση.

Η γέννηση της ηλεκτροακουστικής μουσικής

- Ο Schaeffer επεξεργάζεται ηχογραφημένους ήχους (αρχικά δίσκοι γραμμοφώνου, κατόπιν μαγνητοταινία) και καθιερώνει τη συγκεκριμένη μουσική ως ξεχωριστό είδος.
- Στην Κολωνία, η ηλεκτρονική μουσική (Elektronische Musik) οργανώνεται γύρω από ηλεκτρικά/ηλεκτρονικά παραγόμενο ήχο, θέτοντας βάσεις για νεότερες τεχνικές σύνθεσης.
- Και οι δύο παραδόσεις αναπτύσσονται εντός ραδιοφωνικών στούντιο λόγω τεχνολογικής υποδομής και στοχεύουν σε ακρόαση από μεγάφωνα (χωρίς εκτελεστές), με φυσικό «τόπο» διάδοσης το ραδιόφωνο.
- Ο Cage αντιπαραβάλλει στην ευρωπαϊκή ολική οργάνωση (σειραϊσμός) μια αμερικανική πειραματική στάση με αυτοσχεδιασμό και τυχαίες διαδικασίες, επηρεάζοντας την αισθητική του μεταπολεμικού ήχου.
- Ακροάσεις: [1](#) [2](#) [3](#)

Εξελίξεις στην ηχητική ποίηση

- Μετά τον Πόλεμο, η ηχητική ποίηση ριζοσπαστικοποιείται: ο λεττρισμός (Isou, Lemaître) αποσυνδέει τη γλώσσα έως το επίπεδο του φωνήματος· ο Dufrêne με τα cri-rhythmes υπερβαίνει το φωνηματικό αλφάβητο προς υπο-φωνηματικές φωνήσεις (κραυγές, ρόγχοι)· ο Chopin, με τη μαγνητοταινία, μετατρέπει τη φωνή σε ηχητικό υλικό των audio poèmes, υπερβαίνοντας τα βιολογικά όρια της εκφοράς (McCaffery 1997).

Neues Hörspiel: Τα πρώτα βήματα (1961-1970)

- Το Neues Hörspiel ανανεώνει ριζικά το γερμανόφωνο ραδιοφωνικό θέατρο: απομακρύνει την πρωτοκαθεδρία του λόγου, ενσωματώνει τεχνικές της *musique concrète* και της *Elektronische Musik* και μετατρέπει το στούντιο σε συνθετικό «όργανο». Αφετηρία η θεωρία του Knilli (1961), πραγμάτωση στα Schallspielstudien του Paul Pörtner (1964–1969). Η παράδοση αυτή, που ξεκινά στο πλαίσιο της πρωτοπορίας, φθάνει μέχρι σήμερα με την ονομασία *Ars Acustica* και έχει πλέον καταγραφεί ως κυρίαρχη τάση.

Η καθιέρωση του είδους

- Τη δεκαετία του 1960 το πειραματικό Hörspiel αποκτά όγκο παραγωγής και θεσμική αποδοχή.
- Ορόσημο: Fünf Mann Menschen (1968) των Ernst Jandl & Friederike Mayröcker—πρώτο βραβείο στο Βραβείο των Τυφλών του Πολέμου (Preis der Kriegsblinden).
- Καινοτομίες: ισότιμη διαχείριση λόγου, μουσικής και ηχοπλαισίωσης· στερεοφωνική χωροθέτηση πέντε φωνών και αντιστικτικές αλληλοεπικαλύψεις.
- Ferdinand Kriwet: σειρά Hörtexte (1962–1983) με τεχνικές ready-made και ηχητικά κολάζ από ραδιοφωνικά/τηλεοπτικά αποσπάσματα· κριτική των ΜΜΕ.
- Παράδειγμα: Apollo Amerika (1969)—οργάνωση επαναλήψεων και θεματικών ενοτήτων για ανάδειξη της ρητορικής των μέσων.

Mauricio Kagel

- Στο Hörspiel: Ein Aufnahmezustand (1969) η ίδια η διαδικασία της πρόβας και της ηχογράφησης γίνεται περιεχόμενο: η ανθρώπινη φωνή (οδηγίες, διάλογοι, δισταγμοί) είναι το ίδιο σημαντική όσο και οι μουσικοί ήχοι, ανατρέποντας την ιεραρχία λόγου–μουσικής–ηχοπλαισίωσης (Cory 1992: 365).
- Το στούντιο λειτουργεί ως «όργανο» και το μοντάζ ως «συντακτικό»: οι τρεις αφηγηματικές διαστάσεις (η ανθρώπινη φωνή, η μουσική, η ηχοπλαισίωση) συντίθενται ισότιμα.
- Δομή σε 7 μέρη με 7 καλλιτέχνες· αυτοαναφορικό (meta-ραδιοφωνικό) έργο που προαναγγέλλει την αισθητική της Ars Acustica.

Το Neues Hörspiel ως το 1987

- Από το 1970, το **Neues Hörspiel** λειτουργεί ως «ομπρέλα» πειραματισμών με **διαφορετικές αφετηρίες και διαφορετικά αποτελέσματα** — όρος που ο **Klaus Schöning** καθιέρωσε ήδη από το 1969, ώστε να συμπεριλάβει τις εξελίξεις της δεκαετίας του 1960 (ηχητική ποίηση, μουσική, δραματουργία).
- Καθοριστικό γνώρισμα είναι ότι **ο δημιουργός** συλλέγει, επεξεργάζεται και οργανώνει το ηχητικό υλικό **σε μαγνητοταινία** και το παραδίδει **ως προηχογραφημένο έργο** για ραδιοφωνική μετάδοση· δεν πρόκειται για τηλεματικές εναλλακτικές της ίδιας εποχής.

Το Neues Hörspiel ως το 1987

- Σε θεωρητικό επίπεδο, το Neues Hörspiel συνδέεται με τη μη αναφορική χρήση του ήχου και με την αναγωγική ακρόαση του Pierre Schaeffer (1966), χωρίς να αποκλείει και άλλες φόρμες.
- Εμβληματική τέτοια φόρμα είναι το O-Ton (Original-Ton): συλλογή ντοκιμαντερίστικου υλικού που αναδιατάσσεται καλλιτεχνικά, όπως στο Preislied του Paul Wühr (1972), όπου η επιλεκτική τοποθέτηση «θετικών δηλώσεων» αντιστρέφει το συνολικό νόημα.

To Neues Hörspiel ως το 1987

- Paul Wühr — Preislied (1972)
- John Cage — Roaratorio: An Irish Circus on Finnegans Wake (1979)
- Pierre Henry — La Ville. Die Stadt: Metropolis Paris (1984)
- Gerhard Rühm — Zensurierte Rede (1969)
- Gerhard Rühm — Kleine Geschichte der Zivilisation (1980)
- Gerhard Rühm — Wald. Ein deutsches Requiem (1983)
- Gerhard Rühm — Ophelia and the Words (1987)
- Gerhard Rühm — Wien wie es klingt (1992)
- Ανέστης Λογοθέτης — Mantratellurium (1970)
- Ανέστης Λογοθέτης — Kybernetikon (1971–72)
- Ανέστης Λογοθέτης — Nekrolog (1970)

Η καθιέρωση του όρου Ars Acustica

- Η συνέχεια της παράδοσης του Neues Hörspiel οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο στούντιο της Κολωνίας: ο Klaus Schöning διευθύνει το WDR3 HörspielStudio από το 1968 (μετονομασία σε Studio Akustische Kunst από το 1991).
- Επινόηση του όρου «Ars Acustica», για να συμπεριλάβει όλες τις νέες τάσεις στο πλαίσιο του Neues Hörspiel, αλλά και για να διεθνοποιήσει το είδος αυτό (Grundmann 2007: 206-207).
- 1989: συμβολή του Schöning στην ίδρυση της Ομάδας Ars Acustica της EBU· δημιουργείται διακρατικό δίκτυο που ενισχύει την διεθνή σκηνή και την αυτονόμηση της ραδιοφωνικής τέχνης.

Η καθιέρωση του όρου Ars Acustica

- Καταστατικά χαρακτηριστικά (γερμανική συμβολή):
- (α) εκτεταμένο μοντάζ και ηχητική επεξεργασία,
- (β) ισοτιμία ανθρώπινης φωνής, μουσικής και ηχοπλαισίωσης (απομάκρυνση από την αποκλειστικά λεκτική αφηγηματικότητα),
- (γ) αισθητική συγγένεια με την ηχητική ποίηση και την ηλεκτροακουστική μουσική,
- (δ) έργο ως ηχητικό έργο για το ραδιόφωνο, εντός προγραμματισμένης ροής (χωρίς ευθεία αμφισβήτηση της επικοινωνιακής αρχιτεκτονικής).
- Σύνοψη Schöning: Η «γλώσσα» της Ars Acustica στηρίζεται πρωτίστως σε διαδικασίες κολάζ και μοντάζ, στις οποίες όλα τα ακουστικά στοιχεία χρησιμοποιούνται ισοδύναμα.

Η ραδιοφωνική τέχνη στην Ευρώπη

- Γαλλία — Antonin Artaud, *Pour en finir avec le jugement de dieu* (ηχογρ. 1947· προγραμματισμός 2/2/1948· τελική μετάδοση δεκαετίες αργότερα) · Pierre Schaeffer, *Étude aux chemins de fer & Concert de bruits* (1948) · France Culture: *Atelier de création radiophonique* (1969–2018).
- Ιταλία — Radio Alice (Μπολόνια, 1976–1977· ελεύθερη ραδιοφωνία, ακτιβιστικό πλαίσιο) · RAI: *Fonosfera / Audiobox* (1978/79–1998).

Η ραδιοφωνική τέχνη στην Ευρώπη

- Ηνωμένο Βασίλειο — BBC Radiophonic Workshop (1958–1998) · Delia Derbyshire & Barry Bermange, Inventions for Radio No.1: The Dreams (1964) · BBC, The Hitchhiker's Guide to the Galaxy (1978).
- Σουηδία — Öyvind Fahlström, Birds in Sweden (1963) · Lars-Gunnar Bodin & Bengt Emil Johnson, Semikolon (1965).
- Ολλανδία — Radio Dood → Radio Patapoe (1980s) · Radio 100 (1980s) · DFM, The LCD Show (στο Radio 100, 1980s).

Βιβλιογραφία

- Γαλανόπουλος, Σ., & Μνιέστρης, Α. (2023). *Ηχητική Τέχνη και Ραδιόφωνο* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.